บทความวิชาการ

การสื่อสารเพื่อการส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรที่ยั่งยืน

Communication for Agricultural Extension and Sustainable Development

เพชร ทวีวงษ์[1,*]

Pech Taveevong,

สาขาวิชาเกษตรศาสตร์และสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช นนทบุรี ประเทศไทย 11120

[1]School of Agriculture and Cooperative, Sukhothai Thammathirat Open University, Nonthaburi, Thailand, 11120

*Corresponding author: taveevong@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งอธิบายการสื่อสารเพื่อการส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรที่ยั่งยืนใน 3 มิติ จากการศึกษา พบว่า 1) การสื่อสารเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการให้มุมมองและให้ความรู้ใหม่ๆ ในการพัฒนาเศรษฐกิจในภาคการเกษตร โดยใช้การสื่อสารเพื่อขับเคลื่อนแนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจ BCG Model ให้บรรลุตัวชี้วัดความยั่งยืนทางด้านเศรษฐกิจ 3 ด้าน ได้แก่ เศรษฐกิจชีวภาพ เศรษฐกิจหมุนเวียน และเศรษฐกิจสีเขียว 2) การสื่อสารเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการสร้างสังคมให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ โดยเน้นการสื่อสารเพื่อการเสริมสร้างความร่วมมือ สันติภาพ และการสืบทอดภูมิปัญญาอันทรงคุณค่า ที่จะนำไปสู่การเป็นสังคมเกษตรที่มีคุณภาพและยั่งยืน และ 3) การสื่อสารเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์การใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่ให้ความสำคัญต่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมอย่างมีส่วนร่วม ที่จะนำไปสู่การมีส่วนร่วมรับผิดชอบในการจัดการทรัพยากรทางการเกษตรร่วมกันได้อย่างยั่งยืน ดังนั้นการสื่อสารเพื่อการส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรที่ยั่งยืนจะให้ความสำคัญกับแนวทางการสื่อสารเพื่อการสร้างความเชื่อมโยงและการรักษาความสมดุลซึ่งกันและกันใน 3 มิติ คือ เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

คำสำคัญ : การสื่อสาร, การส่งเสริมและพัฒนาการเกษตร, ความยั่งยืน

Abstract

This article aims to explain communication for agricultural extension and sustainable development in three dimensions from the study found that 1) communication is an important tool in providing new perspectives and knowledge on economic growth in the agricultural sector, by using communication to drive the concept of the BCG Model to achieve of the economic sustainability indicators in 3 areas including Bioeconomy, Circular Economy, and Green Economy. 2) Communication is an essential tool in building a learning society, which emphasizes communication to foster cooperation, peace, and the inheritance of valuable wisdom that can lead to a quality agricultural society and sustainability. And 3) communication is an important tool to change the paradigm of natural resource use that places importance on participatory conservation and restoration of the environment. This will lead to joint responsibility for the sustainable management of agricultural resources. Therefore, communication for sustainable agricultural extension and development will focus on communication methods for creating links and maintaining balance among three dimensions: economy, society, and environment.

Keyword : Communication, Agricultural Extension and Development, sustainability

บทนำ

การสื่อสาร (Communication) มีความสำคัญอย่างมากในการดำรงชีวิตประจำวันของมนุษย์ ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ทำให้มนุษย์สามารถการถ่ายทอดความคิด ความต้องการ และความรู้สึกไปยังบุคคลอื่นในสังคม ดังนั้นการสื่อสารจึงทำให้มนุษย์สามารถสื่อความหมายและรับข้อมูลที่ครอบคลุมในทุกด้านของการใช้ชีวิตในสังคมมนุษย์ได้ ซึ่ง Nilsen (1957) ได้ให้นิยามของคำว่า การสื่อสาร คือ “การกระตุ้นและการตอบสนองโดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจของบุคคลเพื่อกระตุ้นการตอบสนองจากบุคคลอื่น” นอกจากนั้น Roger (2003) ได้ให้นิยามของคำว่า การสื่อสาร คือ กระบวนการทางความคิด หรือ ข่าวสารที่ส่งจากแหล่งไปยังผู้รับเพื่อเปลี่ยนพฤติกรรมของผู้รับ จึงสรุปได้ว่า การสื่อสารเป็นกระบวนการระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสารเพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องได้อย่างแม่นยำ

การทำความเข้าใจอย่างถ่องแท้ของคำว่า “การส่งเสริมและพัฒนาการเกษตร” (Agricultural Extension and Development) จำเป็นต้องเริ่มจากการทำความเข้าใจพื้นฐานความหมายของคำทั้งสองก่อน โดยความหมายของคำว่า การส่งเสริมการเกษตร (Agricultural Extension) Leagans (1961) ได้ให้นิยามว่า เป็นกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ประยุกต์ เพื่อนำความรู้ที่ได้จากการวิจัย ประสบการณ์ภาคสนาม และหลักการต่าง ๆ มาสังเคราะห์รวมเข้ากับเทคโนโลยีที่มีประโยชน์ต่อการสร้างแนวทางของปรัชญา หลักการ เนื้อหา และวิธีการส่งเสริมการเกษตรที่นำไปสู่การแก้ไขปัญหาด้วยการให้ความรู้และประสบการณ์กับบุคคลเป้าหมายที่เป็นทั้งผู้ใหญ่และเยาวชน ในรูปแบบการศึกษานอกโรงเรียนได้อย่างเหมาะสม สำหรับความหมายของคำว่า การพัฒนาการเกษตร (Agricultural Development) สรุปจาก Melkote (2001) และ Roger and Lynne (1969) ได้ให้นิยามว่า เป็นการแก้ปัญหาสภาพความเป็นอยู่ในสังคมการเกษตร โดยการนำเอาความคิดใหม่ ๆ มาสู่สังคมการเกษตรเพื่อเพิ่มรายได้ต่อหัว หรืออีกทางหนึ่งคือการพัฒนาชีวิตที่ดีขึ้นให้กับเกษตรกร นอกจากนั้น Aksakal and Kazu (2015) ได้อธิบายว่า การพัฒนาการเกษตรเป็นเครื่องมือสำหรับการสร้างความเป็นอยู่ที่ดีของมนุษย์มาโดยตลอด จึงสรุปได้ว่า การส่งเสริมและพัฒนาการเกษตร หมายถึง กระบวนการนำความรู้และเทคโนโลยีที่เป็นประโยชน์มาใช้ในการเปลี่ยนแปลงเกษตรกรเป้าหมายไปในทางบวกทั้งทางวัตถุและทางจิตใจ เพื่อทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายจากสภาพความเป็นอยู่ที่ไม่ดี ไปสู่สภาพความเป็นที่ดีขึ้น ด้วยการเปลี่ยนแปลงแนวทางและแนวคิดการทำเกษตร หรือการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการทำเกษตรจากเงื่อนไขหนึ่งไปสู่อีกเงื่อนไขหนึ่งที่ดียิ่งขึ้น รวมถึงการเปลี่ยนแปลงของคุณภาพชีวิตของเกษตรกรให้ดียิ่งขึ้นด้วย

ดังนั้น การสื่อสารเพื่อการส่งเสริมและพัฒนาการเกษตร (Communication for Agricultural Extension and Development) จึงกล่าวได้ว่า เป็นการนำการสื่อสารมาใช้เป็นเครื่องมือที่ทรงพลัง ในการสร้างความเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นในภาคการเกษตร เช่น การใช้สื่อต่าง ๆ เพื่อเปลี่ยนแปลงความรู้ วิธีปฏิบัติและทัศนคติใหม่ ๆ ที่นำไปสู่การสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ให้กับภาคการเกษตร รวมถึงการสื่อสารเพื่อให้คำปรึกษาที่นำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกร ทั้งนี้งานวิจัยของ Ismaila and Fatai (2014) ได้อธิบายสนับสนุนถึงความสำคัญของการสื่อสารไว้อย่างชัดเจนว่า การสื่อสารมีความสำคัญในการสร้างกระบวนทัศน์เพื่อการพัฒนาในประเทศโลกที่สาม โดยเป็นปัจจัยหลักในการสร้างความเปลี่ยนแปลงทางสังคมในประเทศโลก

ที่สาม หรือประเทศที่ยังด้อยการพัฒนาให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายของการพัฒนาประเทศได้ ทั้งนี้การบรรลุผลสำเร็จของการสื่อสารเพื่อการส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรต้องไม่เพียงแค่การตอบสนองความต้องการทางด้านวัตถุของมนุษย์เท่านั้น แต่ยังต้องคำนึงถึงการสื่อสารเพื่อการส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรที่ยั่งยืนด้วย ซึ่ง Food and Agriculture Organization of the United Nations (2011) อธิบายว่า การสร้างความยั่งยืนต้องให้ความสำคัญต่อวิธีการสื่อสารการเพื่อการเปลี่ยนแปลงร่วมกัน (Collaborative Change Communication) คือ การใช้วิธีการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม มาเป็นกุญแจสำคัญในการจัดการกับความท้าทายของการส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรที่ยั่งยืน โดยการสื่อสารเพื่อการส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรที่ยั่งยืนต้องมาจากความพยายามร่วมกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหมด จึงจะนำไปสู่การส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรที่ยั่งยืนขึ้นได้อย่างแท้จริง ดังนั้นการสื่อสารเพื่อการส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรที่ยั่งยืน จึงเป็นแนวคิดที่ตั้งอยู่บนความใส่ใจของการมีส่วนร่วมอย่างจริงจัง ที่ต้องการความร่วมมือกันในการเปลี่ยนแปลงปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ให้เกิดความสมดุลขึ้นทั้ง 3 มิติ ได้อย่างสมบูรณ์ ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน

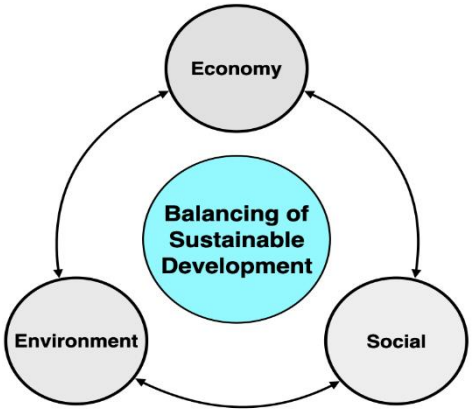

Figure 2 Balancing of Sustainable Development

ความเป็นมาของแนวคิดเกี่ยวกับความยั่งยืน (Sustainability) จากบทเรียนในอดีตเมื่อประมาณ 200 ปีที่แล้ว การเปลี่ยนแปลงที่ไม่มีความสมดุลครั้งสำคัญของมนุษย์ เริ่มต้นขึ้นจากการพัฒนาไปสู่การปฏิวัติอุตสาหกรรม นับได้ว่าก่อให้เกิดการพัฒนาในทุก ๆ ประเทศทั่วโลก อย่างไรก็ตามการพัฒนาในยุคนั้นมุ่งเน้นไปที่การพัฒนาเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมเป็นหลัก และไม่อาจปฏิเสธได้ว่าอุตสาหกรรมต่าง ๆ นั้นเป็นกำลังผลิตปัจจัยต่าง ๆ ที่สำคัญในการตอบสนองความต้องการของมนุษย์ที่เพิ่มขึ้น อย่างไรก็ตามความต้องการที่เพิ่มขึ้นของมนุษย์ยังได้สร้างผลกระทบต่อระบบนิเวศธรรมชาติทั่วโลก เช่น ภาวะโลกร้อน ภัยแล้ง น้ำท่วม และพายุ เป็นต้น ซึ่งเป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์เป็นอย่างมาก จากปัญหาดังกล่าวคณะกรรมาธิการโลกด้านสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา อ้างถึงในรายงานของ Brundtland (1987) ให้ข้อสรุปว่าทั่วโลกต้องยอมรับว่าการพัฒนาที่ยั่งยืนมีความสำคัญต่ออนาคตของโลก ซึ่งหลักคิดของการพัฒนาที่ยั่งยืนคือการสามารถตอบสนองความต้องการของคนรุ่นปัจจุบัน แต่ไม่ลดทอนความสามารถของคนรุ่นต่อไปในอนาคต จึงกล่าวได้ว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน

เป็นการดำเนินการพัฒนาไปพร้อมกับการบำรุงรักษาทรัพยากรให้กับคนรุ่นต่อไปในอนาคตด้วย จึงก่อเกิดเป็นนิยามของการพัฒนาที่ยั่งยืน ที่ถูกเสนอต่อองค์การสหประชาชาติในปี พ.ศ. 2530 และเป็นที่รู้จักในชื่อ "Our Common Future" หรืออนาคตร่วมของเรา โดยกำหนดเป็นเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) แนวคิดที่สำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงการพัฒนานี้เกิดขึ้นที่การประชุมสหประชาชาติว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน ณ กรุงริโอ เดอ จาเนโร ในปี พ.ศ. 2555 โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะสร้างเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนที่เป็นสากลเพื่อจัดการกับปัญหาสิ่งแวดล้อม การเมือง และเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นบนโลกของเรา และสร้างการเปลี่ยนแปลงในเชิงบวกที่ทำให้ทุกคนมีความสุขและมั่งคั่งต่อไปในอนาคตได้อย่างมั่นคง

การส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรที่ยั่งยืนในประเทศไทย เริ่มเห็นชัดเจนขึ้นในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545 - 2549) ซึ่งเห็นได้ชัดเจนจากการนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นกรอบในการกำหนดทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจไทย และมีความต่อเนื่องมายังแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550 - 2554) ที่มุ่งเน้นการพัฒนาที่สร้างความสมดุล ยั่งยืน และมีภูมิคุ้มกัน เพื่อความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น กล่าวได้ว่านโยบายดังกล่าวมุ่งเน้นการสร้างสังคมที่ยั่งยืนที่เรียกว่า “สังคมสีเขียว” (Green society) โดยเน้นความสำคัญไปที่ภาคเกษตรกรรม ที่ได้นำแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของไทยที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566 - 2570) ระบุว่า ได้ให้ความสำคัญเพิ่มขึ้นในเรื่องการพัฒนาเศรษฐกิจชีวภาพ เศรษฐกิจหมุนเวียน และเศรษฐกิจสีเขียว จึงทำให้นักวิชาการของประเทศไทยเริ่มเน้นการใช้แนวทางการพัฒนาการเกษตรกรรมที่ยั่งยืน ควบคู่กับการนำเป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ที่ระบุว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนต้องสามารถสร้างความสมดุลระหว่างสิ่งแวดล้อม สังคม และเศรษฐกิจขึ้นได้ ดังนั้นในบทความนี้จึงมุ่งเน้นการอธิบายเพื่อแสดงแนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารเพื่อการส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรที่จะส่งผลต่อการพัฒนาภาคการเกษตรไปสู่ความยั่งยืนใน 3 มิติ คือ เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. การสื่อสารเพื่อการส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรทางเศรษฐกิจที่ยั่งยืน

การสื่อสารเพื่อการส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรทางเศรษฐกิจที่ยั่งยืนจะทำให้ประเทศสามารถเติบโตได้อย่างมีคุณภาพ ซึ่งสามารถวัดความสำเร็จของความยั่งยืนทางเศรษฐกิจได้จากการกระจายรายได้ที่สามารถเอื้อประโยชน์ต่อเกษตรกรส่วนใหญ่ในสังคมได้ โดยเฉพาะเกษตรกรผู้มีรายได้น้อย Alba (2013) กล่าวว่า การขยายตัวทางเศรษฐกิจที่เกิดจากการรีบเร่งการเติบโตในเชิงปริมาณ ทำให้มุ่งการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันเชิงตัวเลขที่สูงขึ้น และไม่สามารถสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจให้มีความพร้อมรับกับการเปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์ได้ และยังทำให้การพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจขาดความสมดุลเนื่องจากมีการนำทรัพยากรมาใช้อย่างมากและเกินความจำเป็น ได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติ และทรัพยากรมนุษย์ โดยมนุษย์ได้ใช้ทรัพยากรดังกล่าวเพื่อสร้างผลกำไรจากการผลิตในเชิงอุตสาหกรรม โดยไม่ได้มีการวางแผนจัดการกับผลกระทบเชิงลบที่กำลังจะเกิดขึ้นตามมาในระยะยาว จึงทำให้ขาดการฟื้นฟูหรือบำรุงรักษาทรัพยากร และที่สำคัญการขยายตัวทางเศรษฐกิจที่ไม่คำนึงถึง

ผลเสียทางด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมยังทำให้เกิดปัญหาทางกายภาพทางระบบนิเวศของโลก เช่น มลพิษทางน้ำ มลพิษทางอากาศ มลพิษทางเสียง ขยะมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล เป็นต้น

ประเทศไทยในปัจจุบัน นักส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรหลายท่านได้ตระหนักถึงความท้าทายในการพัฒนาทางเศรษฐกิจที่ส่งผลกระทบเชิงลบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม จึงได้มีการนำแนวคิดเกี่ยวกับความยั่งยืนมาสื่อสารเพื่อการส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรทางเศรษฐกิจ โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างการเติบโตอย่างยั่งยืน กระจายรายได้ สร้างโอกาส และความมั่งคั่งแบบทั่วถึง (inclusive growth) ควบคู่กับการรักษาฐานทรัพยากรและความหลากหลายทางชีวภาพให้สมดุล ซึ่งแนวคิดดังกล่าว คือ “โมเดลเศรษฐกิจ BCG” (Bio-Circular-Green Economy: BCG Model) ทั้งนี้กระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (2564 น. 1) กล่าวว่า BCG Model ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจ 3 มิติ คือ เศรษฐกิจชีวภาพ (Bio Economy) เศรษฐกิจหมุนเวียน (Circular Economy) และเศรษฐกิจสีเขียว (Green Economy) ไปพร้อม ๆ กัน เพื่อให้เกิดการขับเคลื่อนประเทศไทยที่มีความสมดุล ความเป็นธรรม และความยั่งยืนทางเศรษฐกิจของประเทศ โดยไม่สร้างผลกระทบเชิงลบทางด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้โมเดลเศรษฐกิจ BCG ยังมีความสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) และสอดรับกับหลักการปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (SEP) ซึ่งเป็นหลักสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทย ที่มุ่งเน้นการประยุกต์ใช้องค์ความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีสมัยใหม่ และความคิดสร้างสรรค์ เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ ควบคู่กับการรักษาความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์จากฐาน ทรัพยากรธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพ รวมถึงการปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิต การให้บริการ และการบริโภคเพื่อลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม (แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13, 2566)

การสื่อสารเพื่อการส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรทางเศรษฐกิจที่ยั่งยืนภายใต้แนวคิดของโมเดลเศรษฐกิจ BCG ซึ่งเป็นแนวคิดใหม่ของประเทศไทยนั้น จำเป็นต้องมีการสื่อสารที่ดีเพื่อให้มุมมองและให้ความรู้ที่นำไปสู่การปฏิบัติเพื่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจตามแนวคิด BCG Model ให้แก่เกษตรกรและผู้ที่เกี่ยวข้องได้ทราบและเข้าใจถึงแนวทางการส่งเสริมและพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศในอนาคตได้อย่างถูกต้องและยั่งยืน ซึ่ง Dumitrescu (2014) กล่าวว่า การให้มุมมองและการศึกษากับประชากรเป็นทางออกสำหรับการเอาชนะความยากลำบากทางเศรษฐกิจของประเทศได้ ดังนั้นเมื่อเกษตรกรและผู้ที่เกี่ยวข้องได้รับมุมมองและความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาทางเศรษฐกิจตามแนวคิด BCG Model ผ่านการสื่อสารที่ชัดเจนและถูกต้องจะทำให้สามารถนำมุมมองและความรู้ไปใช้ในการปฏิบัติงานที่รับผิดชอบได้ตรงตามแนวทางการพัฒนาทางเศรษฐกิจ BCG Model ได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล จะเห็นได้ว่าการสื่อสารเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการให้มุมมองและให้ความรู้ใหม่ ๆ เพื่อสร้างความเปลี่ยนแปลงในเชิงบวกต่อภาคการเกษตรที่นำไปสู่การก่อเกิดความยั่งยืนทางด้านเศรษฐกิจขึ้นในแต่ละระดับ ตั้งแต่ระดับครัวเรือน ระดับชุมชน ไปสู่ระดับประเทศได้

2. การสื่อสารเพื่อการส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรทางสังคมที่ยั่งยืน

Waisbord (2014 p.148) ได้นิยามการสื่อสารเพื่อการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมว่าเป็น "การศึกษาและการปฏิบัติเกี่ยวกับการสื่อสารเพื่อส่งเสริมการพัฒนาของมนุษย์ และเพื่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม" จากความหมายของ Waisbord จึงสามารถระบุได้ว่าการสื่อสารเพื่อการส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรทางสังคมที่ยั่งยืนจะต้องสามารถทำให้เกษตรกรและผู้ที่เกี่ยวข้องมีการเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตในสังคมไปในทางที่ดีขึ้น โดยการเริ่มต้นสร้างสังคมที่มีคุณภาพที่จะนำไปสู่สังคมที่ยั่งยืนได้นั้น ประชากรทุกคนในสังคมจึงเป็นองค์ประกอบหลักที่สำคัญในการพัฒนาสังคมที่ยั่งยืนของประเทศ ที่มุ่งเน้นการสร้างความสุข ความสงบ ความสันติสุขให้เกิดขึ้นในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการลดช่องว่างระหว่างคนรวยและคนจน หรือการลดความเหลื่อมล้ำ ซึ่งประเด็นที่กล่าวมาทั้งหมดจึงเป็นความท้าทายที่สำคัญของการสื่อสารเพื่อการส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรทางสังคมที่ยั่งยืน จากข้อมูลของ Alexis (2015) กล่าวว่า ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาภายใต้อิทธิพลของโลกาภิวัตน์ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว เนื่องจากโลกได้มีการนำเทคโนโลยีใหม่ ๆ มาทำให้เกิดการเปิดเสรีการค้าขึ้นทั่วโลก รวมถึงการเคลื่อนย้ายเงินทุนระหว่างประเทศ ส่งผลให้เกิดการแข่งขันทางสังคมระหว่างประเทศขึ้นอย่างชัดเจน และยังทำให้สภาพสังคมในบางประเทศตกอยู่ภายใต้สภาวะความผันผวนและรุนแรงจากการแข่งขันมากขึ้น ซึ่งได้สร้างผลกระทบอย่างมากต่อรูปแบบการดำรงชีวิตและการทำงานของเกษตรกรและผู้ที่เกี่ยวข้อง เช่น การสื่อสารที่มุ่งเน้นให้เกษตรกรเกิดการเร่งพัฒนาการทำการเกษตร โดยไม่ได้มีการวางแผนให้มีความเหมาะสมกับสภาพทางสังคมที่เป็นอยู่ อาจทำให้เกิดการแข่งขันทางสังคมที่สูงขึ้น และอาจทำให้เกิดความไม่แน่นอนของรายได้เกษตรกร ซึ่งเป็นปัญหาที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของเกษตรกรรายย่อยในสังคมขึ้นได้ เป็นต้น ทั้งนี้เกษตรกรและผู้ที่เกี่ยวข้องยังต้องเผชิญกับสถานการณ์ทางสังคมที่มีความซับซ้อน และคาดเดาไม่ได้ในการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงจากปัญหาการย้ายถิ่นฐานของแรงงานในภาคการเกษตรจำนวนมาก รวมถึงปัญหาการปรับตัวของแรงงานผู้ย้ายถิ่นฐานให้เข้ากับสภาพสังคมใหม่ นอกจากนี้ แรงงานผู้ย้ายถิ่นฐานอาจต้องเผชิญกับความรุนแรงจากการกีดกันทางสังคมที่ย้ายเข้ามาอยู่ใหม่ได้ สถานการณ์ดังกล่าวจำเป็นต้องใช้การสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมเพื่อจัดการกับปัญหาสังคมดังกล่าวให้สามารถตอบสนองความต้องการของคนในสังคมที่มีความแตกต่างทางบริบทกันได้ งานวิจัยของ Maria (2014) พบว่า การสื่อสารเป็นกลไกที่สำคัญในการเชื่อมโยงความแตกต่างทางวัฒนธรรมของผู้คนในชุมชน โดยเจ้าหน้าที่รัฐจะต้องมีความชำนาญด้านการสื่อสารจึงจะทำให้เกิดการพัฒนาทางสังคมที่ยั่งยืนขึ้นกับชุมชนได้ ทั้งนี้การสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมยังสามารถช่วยยกระดับจิตใจของคนในชุมชนให้มีความพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงตัวเองและชุมชนให้สอดคล้องกับวิวัฒนาการทางสังคมที่ซับซ้อนยิ่งขึ้นได้อย่างยั่งยืน (Sanoff, 1990)

นอกจากนี้ การสื่อสารเพื่อการส่งเสริมและพัฒนาสังคมเกษตรให้เกิดความยั่งยืนจะต้องสามารถลดความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมได้ ตามที่ Segal et al. (2019) กล่าวว่า การสื่อสารที่ดีจะช่วยลดความขัดแย้ง และสร้างความไว้วางใจที่นำไปสู่การกระชับความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างคนในสังคมได้ ซึ่งการสื่อสารที่ดีจึงสร้างข้อได้เปรียบที่แน่นอนซึ่งนำไปสู่การแก้ปัญหาและการมีส่วนร่วมที่ยั่งยืนขึ้นได้ โดยการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมต้องอาศัยเทคนิคและสื่อต่าง ๆ เพื่อช่วยให้ผู้คนตระหนักรู้ในสถานการณ์และทางเลือกสำหรับการเปลี่ยนแปลงสภาพทางสังคม

การแก้ปัญหาความขัดแย้ง และการสร้างความร่วมมือในการพัฒนาสังคมเกษตรที่ยั่งยืน รวมถึงการเสริมสร้างกระบวนการสื่อสารเพื่อการถ่ายทอดความรู้ในท้องถิ่น การเจรจาและการไกล่เกลี่ย และการจัดสรรประโยชน์ยังสามารถช่วยเพิ่มทางเลือกและเพิ่มความยืดหยุ่นในการดำรงชีวิตให้กับผู้คนในชุมชนได้อย่างยั่งยืน

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า การสื่อสารเพื่อการส่งเสริมและพัฒนาสังคมเกษตรที่ยั่งยืน ที่จริงแล้วเป็นการสื่อสารเพื่อการแบ่งปันความรู้ที่มุ่งสู่ฉันทามติสำหรับการดำเนินการทาง “สังคมแห่งการเรียนรู้” ที่คำนึงถึงความสนใจ ความต้องการ และความสามารถของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในการจัดการกับปัญหาร่วมกัน ทำให้การสื่อสารเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยให้กระบวนการทางสังคมสามารถบรรลุความสำเร็จได้อย่างยั่งยืน โดยการสื่อสารต้องมุ่งเน้นให้เกิดการแบ่งปันความรู้ขึ้นในสังคมตามหลักการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ ในรูปแบบการศึกษานอกระบบ เนื่องจากการศึกษานอกระบบจะเน้นการเรียนรู้จากประสบการณ์ที่มีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของเกษตรกรที่เป็นผู้ใหญ่มากเพราะเน้นการนำสิ่งที่เรียนรู้ไปใช้ในการปฏิบัติได้จริง สอดคล้องกับ Asabe (2014) อธิบายว่าการให้การศึกษาทุกรูปแบบเป็นอาวุธที่สำคัญอย่างหนึ่งในการพัฒนาคนในสังคมได้อย่างยั่งยืน เพราะการศึกษาจะช่วยเสริมสร้างความเข้าใจและความร่วมมือระหว่างบุคคล กลุ่มบุคคล และองค์กรในชุมชนได้ และยังช่วยสร้างสันติภาพด้วยการสร้างความเข้าใจและการเคารพในความแตกต่างระหว่างบุคคลได้ ที่สำคัญการให้การศึกษานอกระบบยังเป็นหลักในการปฏิบัติการส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรเพื่อทำให้ชุมชนเกษตรมีภูมิคุ้มกันที่ดี ส่งผลต่อการดำรงชีวิตได้อย่างมีคุณภาพและยั่งยืน อย่างไรก็ตาม การสื่อสารเพื่อการส่งเสริมและพัฒนาสังคมเกษตรที่ยั่งยืนในยุค 4.0 ต้องระวังการสื่อสารที่เน้นการพัฒนาทางสังคมด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่มากเกินไป อาจทำให้เกิดการทำลายภูมิปัญญาของชุมชน หรือสิ่งที่สืบทอดมายาวนานได้ ดังนั้นการสื่อสารในยุคนี้จึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญในเรื่องภูมิปัญญา ประเพณี และวัฒนธรรมที่มีคุณค่าเพื่อสืบทอดให้เกษตรกรรุ่นหลังได้ใช้ประโยชน์ต่อไป

3. การสื่อสารเพื่อการส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรทางสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน

การสื่อสารเพื่อการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน เป็นการสร้างความตระหนักรู้ถึงความเสียหายจากการทำการเกษตรที่มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อตอบสนองความต้องการของประชากรในประเทศโดยไม่คำนึงถึงปัญหาที่เกิดขึ้นกับสิ่งแวดล้อม ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีการสื่อสารเพื่อการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้กลับคืนสู่สภาพเดิม ซึ่งไม่อาจปฏิเสธได้ว่าในอดีตจนถึงปัจจุบันการพัฒนาของประเทศไทยเน้นการสร้างความเจริญทางอุตสาหกรรมและวัตถุมากเกินไปจนส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่สำคัญ เช่น แหล่งน้ำ ดิน ป่าไม้ ทรัพยากรชายฝั่งเกิดปัญหาความเสื่อมโทรมขึ้น และหากยังคงใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยไม่คำนึงถึงการฟื้นฟูหรือบำรุงรักษาอย่างจริงจัง จะทำให้ปัญหาดังกล่าวจะมีความรุนแรงที่เพิ่มขึ้นตามมา เช่น สถานการณ์เกษตรกรไทยที่ใช้สารเคมีเพื่อเร่งเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร ทำให้มีสารเคมีตกค้างในดินเป็นจำนวนมาก สอดคล้องกับ มุกดา สุขสมาน (2551) กล่าวว่า ที่ผ่านมาประเทศไทยประสบปัญหาการพังทลายของดิน ดินขาดอินทรียวัตถุ และปัญหาสารพิษตกค้างในดิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้ที่ดินเพื่อทำเหมืองแร่ซึ่งก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมอย่างมาก

นอกจากนี้ ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมยังเกิดขึ้นกับแหล่งน้ำทางการเกษตรที่ส่งผลกระทบต่อแหล่งน้ำบริโภคและการเกษตรทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ เช่น ภัยแล้งจากปรากฏการณ์เอลนีโญ (El Nino) อมร เพ็ชรสว่าง (2564) อธิบายว่า เกิดขึ้นจากความผกผันของสภาวะอากาศบริเวณแถบเส้นศูนย์สูตรซึ่งจะทำให้ประเทศไทยประสบภาวะแห้งแล้ง และปัญหาน้ำท่วมที่เกิดขึ้นบ่อยครั้งในหลายพื้นที่ทั่วประเทศไทย รวมถึงปัญหาขาดแคลนน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคของประชากรในบางประเทศที่เพิ่มขึ้น นอกจากนั้นยังมีปัญหาเรื่องคุณภาพของแหล่งน้ำเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็วโดยมีสาเหตุจากการปล่อยสารเคมีในภาคอุตสาหกรรมและการทิ้งขยะลงในแหล่งน้ำทำให้เกิดการสูญเสียแหล่งน้ำอุปโภคบริโภคและแหล่งน้ำทางการเกษตร

ดังนั้นจึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการสื่อสารเพื่อการส่งเสริมและพัฒนาสิ่งแวดล้อมทางการเกษตรอย่างยั่งยืน โดยใช้การสื่อสารเพื่อการเปลี่ยนกระบวนทัศน์การใช้ทรัพยากรธรรมชาติแบบเก่าไปสู่กระบวนทัศน์การใช้ทรัพยากรธรรมชาติแบบใหม่ที่ให้ความสำคัญต่อการรักษาสิ่งแวดล้อมให้สามารถฟื้นฟูชีวิตมนุษย์ได้อย่างยั่งยืน ทั้งนี้จากงานวิจัยของ Cherdpong and Flor (2013) ทำให้ทราบว่าการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมสามารถเปลี่ยนความรู้ ทัศนคติ และแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้ ซึ่งไม่เพียงมีอิทธิพลต่อตัวบุคคลเท่านั้น แต่ยังรวมถึงส่วนอื่น ๆ ของชุมชนด้วย ซึ่งในการสร้างการมีส่วนร่วมจะต้องมีการดำเนินการอย่างค่อยเป็นค่อยไปตามระบบสังคมนั้นๆ เพื่อให้ตัวแทนของชุมชนนั้น ๆ สามารถตอบสนองต่อสมาชิกในชุมชนและเป้าหมายของการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรร่วมกันได้มากขึ้น สอดคล้องกับ Food and Agriculture Organization of the United Nations (2011) อธิบายว่า การสื่อสารเพื่อการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมจะทำให้สามารถแบ่งปันความรู้ การให้คำปรึกษา ซึ่งนำไปสู่การเสริมสร้างขีดความสามารถที่ส่งผลให้เกษตรกรในชุมชนเรียนรู้ซึ่งกันและร่วมมือกันเพื่อเผชิญกับความท้าทายในการพัฒนาทางด้านสิ่งแวดล้อมได้อย่างยั่งยืน

บทสรุป

การสื่อสารเพื่อการส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรที่ยั่งยืนต้องเน้นการสร้างความสมดุลเชิงบวกใน 3 ด้าน คือ เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม แสดงดังภาพที่ 1

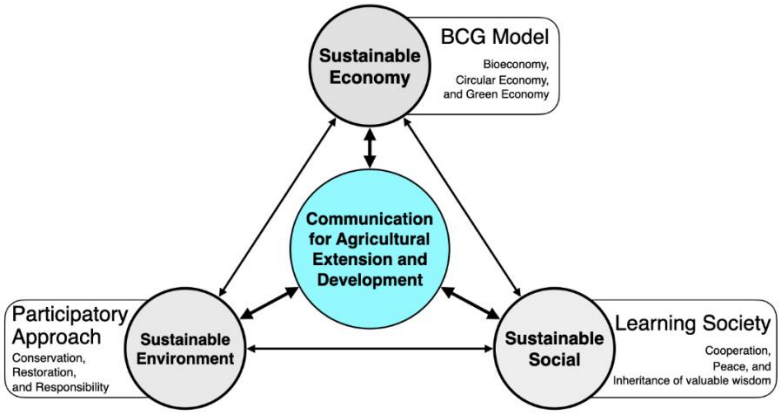

Figure 2 Communication for Agricultural Extension and Development

เนื่องจากการสื่อสารเพื่อการส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรถ้าเพียงมุ่งเน้นการพัฒนาเฉพาะด้าน เช่น การพัฒนาที่ให้ความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจที่มุ่งผลกำไรเพียงอย่างเดียว โดยไม่มีการใส่ใจต่อผลกระทบที่กำลังเกิดขึ้นกับสิ่งแวดล้อมจะส่งผลเชิงลบต่อทรัพยากรธรรมชาติ และยังทำให้เกิดการแข่งขันของผู้คนในสังคมที่เข้มข้นมากยิ่งขึ้น จนทำให้ความสัมพันธ์อันดีในกลุ่ม/ชุมชนเกษตรกรลดลงได้ด้วย ดังนั้นผลลัพธ์ของการสื่อสารเพื่อการส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรต้องไม่เพียงสร้างความเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นเพียงด้านใดด้านหนึ่งเท่านั้น แต่ต้องสามารถสร้างความเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นอย่างเชื่อมโยงกันทั้ง 3 ด้านไปพร้อม ๆ กันอย่างสมดุล ทั้งนี้แนวคิดการสื่อสารเพื่อการส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรที่สามารถสร้างสมดุลทั้ง 3 มิติขึ้นได้นั้น จำเป็นต้องอาศัยแนวคิดการมีส่วนร่วมจึงจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนขึ้นได้ ซึ่งแนวคิดการสื่อสารเพื่อการเปลี่ยนแปลงร่วมกัน (Collaborative Change Communication) จึงเป็นแนวคิดที่สำคัญ สรุปจาก FAO (2011) อธิบายว่า แนวคิดนี้มุ้งเน้นการใช้วิธีการมีส่วนร่วมในการสื่อสาร เพื่อให้ข้อมูลที่สำคัญที่นำไปสู่การดำเนินการร่วมกันของเกษตรกรในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและการสร้างความมั่นคงทางอาหาร โดยแนวทางในการสื่อสารเพื่อการเปลี่ยนแปลงร่วมกันมีปัจจัยที่สำคัญ คือ 1) การสร้างระบบความรู้ 2) การใช้เทคโนโลยีการสื่อสารที่เหมาะสม 3) การส่งเสริมความรู้และภูมิปัญญาในท้องถิ่น 4) การจัดทำเอกสารแนวทางปฏิบัติในการสื่อสารที่ดี 5) การเสริมสร้างศักยภาพเกษตรในชุมชน และ 6) การสนับสนุนความร่วมมือของชุมชนเกษตรในการปฏิบัติ

ดังนั้นเพื่อให้การสื่อสารเพื่อการส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรมีความยั่งยืน จำเป็นต้องหันกลับมาทบทวนการพัฒนาควบคู่กับการดูแลรักษาทรัพยากรทางการเกษตรที่ไม่เน้นการสร้างผลลัพธ์เชิงปริมาณเพียงอย่างเดียวแต่ต้องเน้นการสร้างผลลัพธ์เชิงคุณภาพด้วย ผ่านการสื่อสารเพื่อการเปลี่ยนแปลงร่วมกันที่คำนึงถึงการสร้างความสมดุลระหว่าง 1) เศรษฐกิจที่ยึดหลัก BCG Model เพื่อมุ่งสู่การพัฒนาเศรษฐกิจชีวภาพ เศรษฐกิจหมุนเวียน และเศรษฐกิจสีเขียว 2) สังคมที่เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างความร่วมมือ สันติภาพ และการสืบทอดภูมิปัญญาอันทรงคุณค่า และ 3) สิ่งแวดล้อมที่มุ่งการอนุรักษ์และฟื้นฟูอย่างมีส่วนร่วม ตามเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SGDs) ขององค์การสหประชาชาติ จึงอาจกล่าวได้ว่าแนวคิดการสื่อสารเพื่อการส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรที่ยั่งยืนจะสามารถช่วยสร้างกรอบการปฏิบัติเพื่อการพัฒนาภาคการเกษตรของโลกให้เป็นไปในทิศทางถูกต้องสำหรับอนาคต

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม. (2564). แผนปฏิบัติการด้านการขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศไทยด้วยโมเดลเศรษฐกิจ BCG พ.ศ. 2564-2570. (PDF). เข้าถึงได้จาก https://waa.inter.nstda.or.th/stks/pub/bcg/20211228-BCG-Action-Plan-2564-2570.pdf

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ.2566-2570). (2566, 1 พฤศจิกายน). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 139 ตอนพิเศษ 258 ง

มุกดา สุขสมาน. (2551). ชีวิตกับสภาพแวดล้อม. กรุงเทพฯ: อินโฟพริ้นติ้งเฮาส์.

อมร เพ็ชรสว่าง. (2564). เอลนีโญ ลานีญา ปรากฏการณ์ที่มีอิทธิพลต่อสภาพภูมิอากาศของโลก. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก http://www2.gistda.or.th/main/en/node/4758

Aksakal Bunyamin and Kazu Ibrahim Yasar. (2015). Comparison of Adult Education Policies in Turkey and European Union. The Journal of Procedia - Social and Behavioral Sciences, 177, 235 – 239.

Alba Kruja. (2013). Sustainable Economic Development, a Necessity of the 21st Century: Mediterranean Journal of Social Sciences, 4(10), 93-98.

Alexis Kokkos. (2015). The Challenges of Adult Education in the Modern World. The Journal of Procedia - Social and Behavioral Sciences. 180, pp. 19 – 24.

Asabe I. Galadima. (2014). The Role of Adult Education in National Development. The Journal of International Letters of Social and Humanistic Sciences. 32, pp. 35 – 42.

Brundtland, G. (1987). Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. United Nations General Assembly Document A/42/427.

Cherdpong Kheerajit and Alexander G. Flor. (2013). Participatory Development Communication for Natural Resources Management in Ratchaburi Province, Thailand. Social and Behavioral Sciences, 103, 703–709

Dumitrescu, Iliana. (2014). Adult Education, Priority in Educational Policy of Spiru Haret. The Journal of Procedia - Social and Behavioral Sciences. 142, pp. 339 – 345.

Food and Agriculture Organization of the United Nations. (2011). The Communication for Sustainable Development Initiative (CSDI): Communication Efforts for Collaborative Change. Office of Knowledge Exchange, Research and Extension (OEK) Research and Extension Branch (OEKR).

Ismaila Yunusa Ilua and Fatai Olawalea. (2014.The Cogency of Melkote's 'Another Development' for Development Communication in the Third World: The International Conference on Communication and Media 2014 (i-COME'14), 18-20 October 2014, Langkawi, MALAYSIA.

Leagans, J. P. (1961). Extension Education for Community Development. In: Kamath, M. G. (Ed). Extension Education in Community Development. India. Glasgow Printing Co. Pp 1–26.

Maria Claudia Cuc. (2014). Development of a communication system for capitalizing cultural diversity. Babeş-Bolyai University, Faculty Psychology and Sciences of Education, Romania.

Melkote, S. (2001). Analysis of Melkote's 2001 Communication for Development in the Third World: Theory and Practice for Empowerment.

Nilsen, T. R. (1957). Interpretive function of the critic. Western Speech, 21, 70-76.

Rogers, E.M. (2003). Diffusion of innovations (5th ed.). New York: Free Press.

Roger, Everett M. and Lynne Svenning. (1969). Modernisation among Peasants. New York: Holt, Rinehart and Winston.

Sanoff, Henry. Participatory Design; Theory & Techniques. Raleigh, NC: Bookmasters, 1990. Print.

Segal, J., Smith, M., Segal, R., & Robinson, L. (2019). Stress Symptoms, Signs, and Causes. HelpGuideorg International. Retrieved from: https://www.helpguide.org/articles/stress/stress-symptoms-signs-andcauses.htm.

Waisbord, S. (2014). The Strategic Politics of Participatory Communication. The Handbook of Development Communication and Social Change, 145-167.